

MERSİN ÜNİVERSİTESİ

KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI - I

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Emel Erten YAĞCI
Murat DURUKAN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Doç. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Doç. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR
Yrd. Doç. Dr. Emel Erten YAĞCI
Yrd. Doç. Dr. Remzi YAĞCI

OLBA'nın bundan sonraki sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji ve S. Tarihi Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü MERSİN/TURKEY

KÜLTÜR BAKANLIĞININ MADDİ KATKILARIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
Katkılarından dolayı İçel Vali Yrd. Muzaffer GÜZELANT'a teşekkür ederiz.

ISSN 1301-7667

MERSİN 1998

İÇİNDEKİLER

Hatçe BALTACIOĞLU	Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya Ait Akrobatlar Kabartması (Lev. 1-6).....1-28
Emel Erten YAĞCI	İ.Ö. İkinci Binde Anadolu'da Cam (Lev. 7-8). 29-44
Marianne STERN	Core-Forming in The Second Millennium B.C.: Recent Practical Experiments (Lev. 9-10).....45-48
Kamuran GÖDELEK	The Problem of Substance in Aristotle49-62
Fikret Kutlu YEGÜL	De Architectura Romana63-67
Serra DURUGÖNÜL	Seleukosların Olba Territorium'undaki "Akkulturation" Süreci Üzerine Düşünceler (Lev. 11-12).....69-76
Yasemin Er SCARBOROUGH	Dağlık Kilikya- Lamotis Mezarları (Lev. 13-17).....77-85
Murat DURUKAN	M.Ö. 301-188 Arasında Olba Territoriumunda Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....87-95
Melih ARSLAN	Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonlarındaki Anazarbus Sikkeleri (Lev. 18-24)97-119
Fikret ÖZBAY	Olba/Diokaisareia Su Sistemi (Lev. 25-26)121-129
Erendiz ÖZBAYOĞLU	Cicero'nun, Panter Avına İlişkin Birkaç Cilicia Mektubu.....131-138
Ümit AYDINOĞLU	Olba Bölgesi Yol Ağı (Lev. 27-28).....139-146
Murat ÖZYILDIRIM	Arkeoloji'de Kl.Yunanca ve Latince Sözcüklerin Kullanım Yanlışları.....147-152
Murat DURUKAN	Olba Territoriumu'nun Hellenistik Dönem Ölü Kültü Üzerine Gözlemler.....153-160
A. TIRPAN-B. SÖĞÜT	Batı Ovalık Kilikya'da Çokgen (Poligonal) TaşlıDuvar Örgü Tekniği (Lev. 29-52).....161-186
Remzi YAĞCI	Yeni Assur Döneminde Kuzey Suriye'de Ördek Biçimli Taş Ağırlıklara İki Örnek (Lev. 53-58).....187-198

CICERO'NUN, PANTER AVINA İLİŞKİN BİRKAÇ CILICIA MEKTUBU

*Erendiz ÖZBAYOĞLU

Cicero'nun mektupları, İ.Ö. yüzyıl ortası Roma toplum yaşamını hemen her yönüyle yansıtan önemli belgelerdir¹. Günümüze ulaşan 931 mektubun -70 kadar mektup Cicero'yla yazışan kimselere aittir- bir bölümünün yazarın görevli olarak bulunduğu Anadolu'nun çeşitli kentlerinden yazılmış olması, ilginin daha çok Roma'ya yönelik olduğu dikkate alındığında, yine de, bu kentlerin tarihi açısından belli bir önem taşır. Nitekim, İ.Ö. 51-50 yıllarında Cilicia *proconsul*'u² olan Cicero'nun, görevine başlamak üzere gemiyle *sine timore et sine nausea* (korkulacak bir durumla karşılaşmaksızın ve mide bulantısı duymadan) ayak bastığı Ephesus'tan yolladığı ilk mektubu (İ.Ö. 26 Temmuz 51, Att. 5,13) ile, dönüş yolunda, yine Ephesus'tan yazdığı son mektubu (İ.Ö. 1 Ekim 50, Att. 6,8) arasında

*Prof.Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri B1 Vezneciler / İSTANBUL

¹Yazarın iç dünyasını yansıtan, siyasi ortamı, kişisel ilgiyi, gözlemlerini konu alan, çeşitli halklara ait evrensel değerlerin belirlediği gerçek bir yazın türü başlatan mektuplarıyla Cicero, Roma dünyasında kendinden önce belgelenen mektup niteliğindeki siyaset (Sallustius), bilim (Varro) şiir (Catullus, Horatius, Ovidius) alanlarında ürün vermiş yazarlardan ayrılır. Cicero'dan önce, günümüze ulaştığı kadarıyla, Cornelia'nın, oğlu Gracchus'a yazdığı, yazarının annelik duygularını yansıtan bir mektubu bulunmakla birlikte, daha çok, Cicero sonrası dönemde, bu yazarın açtığı yolda ilerleyen Seneca, Genç Plinius, Fronto, Symmachus vb. göze çarpar. Cicero'nun İ.Ö. 68 yılından, Antonius'un kiralık katilleri tarafından öldürüldüğü İ.Ö. 9 Aralık 43 yılına kadarki dönem içinde, Atticus'a (16 bölüm), yakınlarına (16 bölüm), kardeşi Quintus'a (3 bölüm) ve M. Brutus'a (2 bölüm) yazdığı mektupları dört başlıkta toplanmıştır. Çalışmamızda, Tyrrell-Purser 1904-1933 baskısındaki metin ve sıralamayı izledik.

²*Proconsul*, görev süresi sonunda *imperium* (siyasi ve askeri erk)'u uzatılan *consul* (Roma'da en yüksek iki görevliden biri) anlamıyla genelde *provincia* (eyalet) valiliği üstlenen görevlidir. *Praetor*'lar (Roma yurttaşlarının ve yabancıların davalarına bakan, *p. urbanus* ve *p. peregrinus*, iki en yüksek yargı görevlisi) da, Sulla dönemine kadar valilik yapmışlardır. Cicero, eyalet valisi anlamında bir kaç kez (Att. 5,13,1;5,21,11) *praetor* terimini kullanır. *Propraetor* (görevinin sonunda *imperium*'u uzatılan *praetor*)'lar ise Cumhuriyet dönemi sonunda valilik yapmaya başladılar. İmparatorluk döneminde bütün eyalet valileri, *consul*'lük yapmaması olsalar bile *proconsul* ünvanını taşıdılar ama Cumhuriyet dönemindeki genel uygulamaya, ordu bulundurulması gereken eyaletlere *proconsul*; barışın egemen olduğu eyaletlere de *propraetor* gönderilmesi şeklindeydi. Eyalet valilerinin seçim ve atamaları İ.Ö. 103 yılında çıkarılan *Lex Sempronia de Provinciis* (Eyaletlere İlişkin Sempronius Yasası) hükümlerine göre ancak İ.Ö. 51 yılında yürürlüğe giren *Lex Pompeia de Provinciis* (Eyaletlere İlişkin Pompeius Yasası)'e göre, Suriye ve Cilicia eyalet valilerinin *consul*'lük yapması şartı getirilmiş, süresi bir yıl olan bu görevlere Bibulus (Suriye) ve Cicero (Cilicia) atanmışlardır. Cicero'nun yönetimini aldığı eyalet, Cilicia, Pamphylia, Pisidia, Isauria, Cyprus (Kıbrıs) ve İ.Ö. 56-50 yılları arasında Asia eyaletinden alınarak Cilicia eyaletine katılan Cibyra, Apamea ve Synnada'nın oluşturduğu üç *dioecesis* (idari bölge)'ten oluşuyordu.

geçen zaman içerisinde Tralles (Güzelhisar, Aydın); Laodicea³; Synnada (Şuhut, Afyonkarahisar) ile Philomelium (Akşehir) arasında bir yer; Iconium (Konya) askeri kampı; Iconium ile Cybistra (Konya, Ereğli) ⁴ arasında bir yer; Cybistra; Cybistra yakınlarında bir yer; Mopsuestia (Misis); Pindenissus askeri kampı; Cilicia; Tarsus; Issus (İskenderun Körfezi) yakınlarında Arae Alexandri; Pyramus (Ceyhan) askeri kampı; Apamea (Dinar) ile Tarsus arasında bir yer; Sida (Side) çıkışlı toplam 64 mektubu günümüze ulaştırmıştır. İlk mektubunda, Samos'tan başlayarak gerek *legatus*'ların⁵ gerekse özel kişilerin oluşturduğu bir kalabalık tarafından karşılandığını anlatan Cicero, Cilicia yolu üstündeki Synnada-Philomelium arasında bir yerden yazdığı mektubunda halkın her yerde aynı yakınmayı dile getirdiğini söyler: "(halktan), ödenmesi emredilen *epikhephalia*'yı⁶ ödeyemedikleri, herkesin *onas*'ını elden çıkardığı, yurttaşların feryatları ve şikâyetleri, insanın değil yırtıcı bir yaratığın canavarlıkları⁷ dışında bir şey işitmedim. Başka ne diyeyim? Yaşamaktan bütünüyle bıkmışlar. Yoksul kentler yine de, ne benim ne *legatus*'lar ne *quaestor*'lar⁸ ne de herhangi birimiz için bir masrafa girmemekle rahatladılar. Şunu bil ki sadece hayvan yemi ya da Iulia Yasası'na⁹ göre verilmesi gereken şeyleri kabul etmemekle kalmadık, içimizden

³Cilicia sınırında, Meander (Büyük Menderes)'in kolu Lycus (=Çürüksu)'un küçük kolu Asopos (=Gümüşçay) kenarındaki Laodicea (günümüzde Denizli'nin 6 km. kuzeyindeki Goncalı) söz konusudur; Apamea *dioecesis*'ine bağlıydı.

⁴Kentin, Cappadocia'nun güneybatısında, Torosların Antiochia'ya (Antakya) geçit verdiği yerde bulunduğu başka bir mektubundan (fam. 15,2,2; 4) öğreniyoruz. Hitit kaynaklarında Hubişna olarak geçen kent, geç dönemde Herakleia adını almıştı.

⁵'Özel temsilci', 'vekil', '*legio* (Roma ordusunda 6.000 askerin oluşturduğu en büyük birim) komutan vekili' anlamlarını taşır. İmparatorluk döneminde *legatus augusti* (imparator *legatus*'u) eyalet valisi görevini üstlenecektir. Cicero, bir mektubunda (fam.15,4,8) dört *legatus*'unun adlarını verir. Bunlar, valinin verdiği yetki, *legio* komutanlığı, mahkeme başkanlığı gibi erk ve görevleri de yerine getirirler.

⁶Tyrrell-Purser, 1904-1933, III, s. 69; 103; 328 vd. bu terimin, ödemelerle ilgili Romalı görevli tarafından vergilendirilen çeşitli devletlerin her birinin vergi toplamının kişiler arasında bölüştürülmesinden çok, kişi başına hesaplanan aşırı vergilendirmeye işaret ettiğini düşünürler. Uygulamada, kimin ne kadar vergi ödeyeceği hesaplandıktan sonra, süresi içinde ödeme yoluna gitmeyenlerin vergi borçları, Roma'da olduğu gibi, tahsilat yetkisi veren sözleşmelerle *publicanus*'lara, ihale yoluyla, satılırdı. *Publicanus* da, ödenmesi gereken vergiyi kapattıktan sonra, belli aralıklarla ve faizlerle borcu yükümlüden tahsil ederdi. Bölümde geçen "*onas omnium venditas*"ın işte bu satışı belirttiği düşüncesi (krş. *venditio tributorum*, 'vergilerin satışı'; *tributum*, belli sayıda eyaletlerin devlete ödediği yıllık sabit miktardır, Cic. fam. 3,8,5) genellikle kabul görmüştür. *Onai* ise, 'yatırım, gelir kaynağı' yanında, yine Tyrrell-Purser'a göre (*ibid.*) 'yükümlünün sahip olduğu araç-gereç' anlamındadır.

⁷Metinde *monstra*, 'korkunç davranışlar' anlamındadır; vergi toplayıcılarının fahiş istekleri karşısında yükümlülerin tepkisini dile getirir. Cicero bir mektubunda (Att. 5,15,2), kendisinden önce yönetimde bulunan Appius Pulcher için 'Appius'un açtığı yaraları deşmemeye çalışıyorum ama bunlar o kadar aşikâr ki saklamak da mümkün değil' diyerek vergilerin ne kadar ağır olduğunu gözlemler.

⁸*Cursus honorum* (görev sıralaması)'da ilk sırayı alan *quaestor*, maliyeden sorumlu yüksek görevlidir. Başlangıçta iki *quaestor* varken bu sayı sonradan yirmiyeye çıkarılmıştır. Roma'daki *q. urbanus*'tan başka, askeri güçlerin ihtiyaçlarını karşılayan, vergi toplayan, eyalet *quaestor*'ları ya da askeri *quaestor*'lar vardı ki bunlar eyalet valisine vekalet edebilirlerdi. Cicero, Cilicia'da görevli iki *quaestor*'unun adlarını verir.

⁹Caesar'ın *consul*'lüğü sırasında, İ.Ö. 59'da kabul edilen yasanın "*pecunia repetundae*" (tekrarlanması gereken paralar, yani eyalet valisi tarafından zorla alınan ve geri verilmesi gereken para)'ı konu alan maddelerine göre eyaletlerde, ayrıcalığı onaylanmış devlet ve kişilerce ve sadece belli miktarda hububat istenebilirdi. Cicero daha sonra, *legatus*'larından

hiç kimse dört yatak ve bir çatı altı dışında ne odun ne de başka bir şey kabul etti; bir çok yerde bir çatı altını dahi (istemedik), çok defa çadırda kaldık. Bunun sonucu, (beni karşılamak için) çiftliklerden, köylerden, hatta evlerden, her yerden inanılmaz bir coşkuyla koşup geldiler. Hercules aşkına! Gelişimizle, senin Cicero'nun adaletiyle, özverisiyle, ruh yüceliğiyle tüm tahminlerin üstünde bir canlanma gösterdiler" (11 Ağustos 51, Att. 5,16,2-3).

Yazdığı mektuplarda Anadolu'da bulunduğu kentlerle ilgili gözlemleri belli ölçülerde kalan Cicero'nun ilgi noktası Roma'ya, bu kentte bıraktığı renkli yaşama yöneliktir. Her ne kadar devletin resmi yayın organı olan *Acta Diurna Populi* (Halkın Günlük İşleri) Anadolu'da ona da ulaşmakta (krş.Att. 6,2,6) ve yazar bu şekilde *omnia senatus consulta, edicta* (tüm senato kararları, buyruklar) hakkında bilgi sahibi olsaydı da Roma'da olup bitenleri, *fabulae, rumores* (dedikodular, söylentiler)'i, Anadolu'dan da yazışmalarını memnunlukla sürdürdüğü M. Caelius Rufus'tan öğrenir (krş.fam. 8,1,1). Bu dönemde *aedilis*¹⁰ olan Caelius, görevinin gerektirdiği, gladiator dövüşleriyle *venationes* (av sahneleri)'ten oluşan gösterileri ilginç kılmak çabasıdadır. *Venationes*, yırtıcı hayvanların aralarında çarpışması, bir avcı eliyle öldürülmesi ya da dövüşçüyle yırtıcı hayvanın çatışması şeklinde sunulur. Halkın eğlencelerle meşgul edilmesi, taraftar toplamak ve siyasi yaşamda yükselmek bakımından Roma toplumsal yaşamında önem taşıyan bu gösteriler için yırtıcı hayvan sağlamak amacıyla, *aedilis*'lik görevi hemen hemen kesinleşen Caelius, Cicero'ya, Cilicia'dan panter göndermesi için bir kaç kez mektup yazar: "Göreve atandığımı iştir iştir panter konusuyla ilgilenmeni rica ediyorum. Sittius'un elindeki *syngrapha*'yı¹¹ sana emanet ediyorum. Kentteki (=Roma'daki) önemli olayların ilk yorumunu L. Castrinius Paetus'a verdim, ikincisini de bu mektubu getiren kişi sana verecektir" (Haziranın ilk yarısı, 51, fam. 8,2,2); "Sittius'un *syngrapha*'sıyla ilgili olarak yine hatırlatıyorum: bu işin benim için çok gerekli olduğunu anlamamı istiyorum. Panterlere gelince, (birkaç) Cibyalı¹² göndersen ve (bu hayvanların) bana naklini sağlasan (çok sevinirim)" (1 Ağustos 51, fam. 8,4,5); "Hemen bütün

birinin Iulia Yasası sınırları içinde olsa bile, böyle bir istekte bulunmuş olmasının sıkıntısını dile getirecektir (krş. ileride, Att. 5,21,5).

¹⁰Yapıların denetimi, kamu oyunlarının hazırlanması ve sunulduğu, kutlamaların yönetimi, yiyecek maddelerinin (=buğday) sağlanması ve genel olarak Roma'daki kamu düzeninin örgütlenmesi işlerini sürdüren iki yüksek görevli olan *aedilis*'ler, *cursus honorum*'da *quaestor* ile *praetor* arasında yer alır. İki *plebs aedilis*'ine, İ.Ö. 367'den sonra iki *aedilis curules* eklendi. Görev süresi bir yıl olan *aedilis*, gösterileri kendi parasıyla düzenlediği için varlıklı Romalılar arasından seçilirdi. Cicero döneminde, özellikle *aedilis* seçimlerinde propaganda amacıyla düzenlenen gösterilerin maliyeti o kadar artmıştı ki yine Cicero bu amaçla kullanımı yasaklayan *Lex Tullia de Ambitu* (Seçim Hileleri Hakkındaki Tullius Yasası) adıyla bilinen bir yasa çıkartmıştı.

¹¹Yabancılar arasında ve Romalılarla yabancılar (Yunanlılar) arasında her iki tarafın imzaladığı ödeme emri, emre yazılı senet ya da senet anlamındaydı. İki nüsha olarak hazırlanan ve biri borçluda kalan belge, doğu eyaletlerinde geçerli bir sözleşme yerini tutar. Sittius olasılıkla, böyle bir belgeyle Caelius'un borçlu olduğu bir temsilcisiydi ve Caelius ısrarla senedin ödenmesi için Cicero'dan elinden geleni yapmasını istemekteydi, krş. Tyrrell-Purser 1904-1933, III, s. 36. Senedin panterlerle ilgisi, bizce, açıklığa kavuşmamıştır.

¹²Phrygia Maior ile Cilicia sınırındaki Cibya (günümüzde Denizli'nin 58 km. güneyindeki Horzum - Gölhisar) söz konusu olmalıdır. Diğer Cibya, Cilicia'da (bazılarına göre Pamphylia'da) yer alır, günümüzde Alanya'nın 19 km. kuzeybatısındaki Güney Kalesi'dir.

mektuplarımda sana panterlerden söz ettim. Patiscus'un¹³ Curio'ya¹⁴ on panter göndermiş olması, senin ise elindeki bu kadar toprakla daha fazlasını göstermemen utanç verici. Curio bunları ve Afrika'dan getirilen başka on panteri armağan etti; böylece onun sadece kırsal toprak armağan etmekle yetinmediğini bil. Eğer bunu hatırlar ve Cibyalıları (av için) seferber edip Pamphylia'ya mektup yazarsan -nitekim orada daha fazla avlandığını söylüyorlar- istediğin olur. Şu anda en büyük tasam bu, yani meslektaşımın (diğer *aedilis*) yardımı olmaksızın her şeyi benim hazırlamak zorunda olmam. Lütfen bu işi kendine görev edin. Sen de benim gibi kendini sıkıntıya sokarsın, çoğu zaman sıkıntı duyulmaması gereken yerlerde de...(Ama zaten) bu işte konuşmak ve talimat vermektan başka bir zahmete girmeyeceksin. Çünkü (hayvanlar) yakalanır yakalanmaz, Sittius'un *syngrapha*'sına göre gönderdiğim, onları bakıp besleyecek ve (Roma'ya) getirecek kişiler de sana ulaşmış olacaktadırlar. Mektuplarında bir umut ışığı görürsem sana başkalarını da göndermeyi düşünüyorum" (2 Eylül 51, fam. 8,9,3); Curio bana karşı cömert davranıyor, (karşılığında) armağan olarak bir iş yükledi. Nitekim, gösterileri için ona Afrika'dan gönderilen yırtıcı hayvanları bana vermemiş olsaydı, gösterilerim yapılamayacaktı. Şimdi, bu gösterileri sunmak gerekli olduğuna göre, senden hep istediğim şeyi, yani oralardan da yırtıcı hayvanımızın olmasını sağlamanı istiyorum. Sana Sittius'un *syngrapha*'sını havalattım; bazı görevler ve senin için bir mektup verdiğim azatlım Philo'yu ve Yunanlı Diogenes'i gönderdim. Onlara ve sana ilettiğim konuya özen göstermeni dilerim. Bunun benim için ne kadar önemli olduğunu, bu kişilerin sana getirecekleri mektupta açıkladım" (Ekim başı, 51, fam. 8,8,10).

Güntümüze ulaştığı kadarıyla Cicero'nun Caelius'a yazdığı bir cevap şöyledir: "Panterlere gelince, onları avlamakta deneyimli olanlar buyruğum¹⁵ uyarınca işlerini görüyorlar ama (hayvanların) sayısı olağanüstü derecede az. Kalanlar da yönetimimdeki eyaletlerde kendilerinden başka kimsenin tehlike içinde olmadığından yakınıyorlar. Bu yüzden eyaletimizden çıkıp Caria'ya göç etmeye karar verdikleri söyleniyor¹⁶. Yine de, herkes elinden geleni yapıyor, özellikle de Patiscus. Her ne olursa olsun, (yakalanan hayvan) senin olacak ama nerede¹⁷ olduklarını tam olarak bilemiyoruz. Senin *aedilis*'lik görevine çok önem

¹³Patiscus, hakkında başka bir bilgiye sahip olmadığımız, Cilicia'yla iş ilişkisi içinde olan bir Romalı toptancıdır.

¹⁴Gaius Scribonius Curio, *quaestor* ve *tribunus* olarak görev yapmış, Cicero'nun da dile getirdiği (Att. 1,14,5) "erdemsizliklerle dolu" yaşamına rağmen, Caesar'a karşı Cumhuriyet'in savunulmasında Cicero tarafından desteklenmiştir. Babasının ölümü dolayısıyla düzenlediği 'cenaze gösterileri' için yaptığı masraf nedeniyle iflas eder (Tyrrell-Purser 1904-1933, II, s. 243). Metinde Curio'nun, çok küçük bir armağan kadar çok büyük bir armağan da verebileceği vurgulanır.

¹⁵Metinde *mandatum*; resmi nitelik taşıyan 'vekil' anlamı dışında burada 'özel ve geçici görev; yükümlülük' anlamındadır (krş. Att. 5,7) çünkü ileride (Att. 6,1,21) Cibyalıların Cicero'nun emriyle resmen (*publice*) panter avına çıkamayacakları anlaşılacaktır (krş. Tyrrell-Purser 1904-1933, III, s. 208).

¹⁶Cicero'nun, yönetimi altındaki Cilicia'da sağladığı can güvenliği klasik çağda belli bir yankı uyandırmış olmalıydı: Plutarkhos, *Bioi Paralleloi* (Paralel Yaşamlar)ında bu mektubun bir bölümünü, korsanlık faaliyetiyle ünlü bu eyalete getirilen huzur örneği olarak eserine alacaktır (Cicero, 36).

¹⁷Metindeki karşılık olan *quid esset?* 'ne kadar?' şeklinde de anlaşılabilir.

veriyorum, (bu kayda değer) gün beni uyarıyordu zaten. Nitekim, bu mektubu sana Megalensia gününde¹⁸ yazdım" (4 Nisan 50, fam. 2,11,2).

Oysa Cicero, kısa bir süre önce, yakın dostu, bankeri ve yayımcısı olan Atticus'a yazdığı bir mektupta, Cibyalıları panter avına göndermenin yakışsızlığını dile getirmiştir. Mektubun içeriğinden, Caelius'un isteği doğrultusunda diğer *aedilis* Octavius'un, araya Atticus'u koyarak yeniden panter istediği anlaşılmaktadır: "Başka eski konular arasında mektupta yeni bir konu var: Cibyra panterleri. Octavius'a cevap olarak bunu düşünmediğini bildirdiğin için sana minnettarım ancak gelecekte de arzu edilmeyen herhangi bir istek reddedilsin. Nitekim, eğilimim ve tüm kararlılığım doğrultusunda ve senin yetkin düşüncelerle gayrete gelip -böyle olduğunu görüyorsun- çıkar gözetmeme, adalet, hatır sayarlık ve ruh yüceliğiyle herkesin üstesinden geldim. Ben eyalet yönetimindeyken insanlar, ne devlet işi için¹⁹ ne de yanımda çalışan herhangi biri için, *legatus* L. Tullius dışında, hiç bir şeye, tek bir çeyrek dahi alınmadığından daha çok şaşmadılar, inan. Tullius, genelde çıkar gözetmeyen biri ama yolculukta²⁰ ve günün (koşullarının) gerektirdiği şekilde, her küçük yerleşim merkezinde başkalarının yapmak alışkanlığında olduğu gibi değil de, sadece bir defa, o da Iulia Yasası'na uygun olarak (böyle bir şey) yaptı, onun dışında kimseyi bilmem; bir çeyrek dahi alınmamıştır, bunu söylemek zorundayım. Tullius'un dışında hiç kimse (bir çeyrek dahi) almadı. Bu lekeyi dostumuz Q. Titinius'a²¹ borçluyum (Şubat ortası, 50, Att., 5,21,5).

Cicero, görevini kötüye kullanma ya da çıkar sağlama gibi yönetimine leke sürecek bir uygulamadan kaçınır. Bunda, kendinden önce Cilicia'nın yönetiminde bulunan Appius Pulcher'in hırsızlıklarıyla bu eyaleti yoksulluğun eşliğine getirmiş olması kadar, bu sıralarda patlak veren Brutus skandalının da etkisi vardır: Cicero'nun, oğlu yerine koyduğu Brutus, yine Cilicia eyalet sınırları içinde kalan Kıbrıs'ın Salamis kentine, yüksek faizle (%48) borç vermiş, kentin bu borcu ödemesini sağlamak için araya Atticus'u koyarak ve borç veren kişinin yakın arkadaşı Scaptius olduğuna inandırarak Cicero'dan *proconsul* yetkisini kullanmasını istemiştir. Cicero ise yaptığı araştırma sonunda bizzat Brutus'un -Scaptius'un değil- daha önce de, borcun tahsili için Appius Pulcher'i harekete geçirdiğini, Salamisli parayı ödeyecek güçte olmadıklarından zor kullanan Roma atlı askerleriyle çıkan çatışmada kentin beş *senator*'unun öldüğünü; ayrıca,

¹⁸Magna Mater (Büyük Ana = Ana Tanrıça) adına düzenlenen kutlamalar söz konusudur. Kültü Roma'da İ.Ö. 205 yılında kabul edilen tanrıça, Phrygia'da Kybele adıyla bilinirdi. Kutlama şenlikleri, Roma dünyasında yer aldığı şekliyle Lucretius'un şiirinde tasvir edilmiştir (2,624 vd.).

¹⁹Metinde *in rem publicam*; Cicero'nun devlet işinde kendi parasını kullandığı değil, resmi işler için devletin ayırdığı ödenek dışında bir harcama yoluna gitmediği belirtilmek istenir. Yoksa Cicero, İ.Ö. 48 yılında Atticus'a yönelik bir mektuptan (Att. 11,1,2) öğrendiğimiz gibi, *proconsul* olarak bulunduğu süre içinde 2.200.000 *sestertius* (Roma para birimi) karşılığı olan tasarrufunu, *cistophorus* (Anadolu'da geçerli olan para; üzerinde Dionysos'un yarı açık ve içinden bir yılan çıkmakta olan kutsal sepeti, *cista*'sı tasvir edilmiştir) olarak Ephesus'taki *publicanus*'lara yatırmıştı (Tyrrell-Purser 1904-1933, III, s. 180; IV, s. 266).

²⁰Metindeki *transitans* okunuşuna göredir. El yazmalarındaki başka okunuşlar şöyledir: *transitam*, *in transitu* (geçerken; eyalette ilerlerken; memurluğa geçerken); *pransitans* (yiyecek isterken).

²¹Cicero şaka yollu, Tullius'un, Titinius tarafından tavsiye edilmiş olduğunu eleştirir.

Brutus'un Cappadocia kralı Ariobarzanes'e de borç verdiğini öğrenir. Bunun üzerine yüksek olan faiz oranının, *senatus consultum* (senato kararı)'un tanıdığı tavan orana (yıllık %12) düşürülmesi gerektiğini söyleyerek Salamis halkını gelecekte de -çünkü kendisinden sonra Cilicia'ya proconsul olarak Brutus'un yakını M. Aemilius Paulus atanacaktır- zarar görmesini engellemeye çalışır. Üst düzey Romalıların, yönettikleri eyaletleri mülkleri olarak görme ve bunun sonucu devletin eyaletlerle olan ilişkilerinde yasa dışı uygulamalara girişip yüksek kazanç elde etme eğilimine uyan Brutus²² karşısında Cicero kararlı bir tutur içindedir: "Eğer Brutus tavrımı (=borç sorununa getirdiğim çözümü) haklı bulmazsa ona karşı bir dostluk duygusu beslemek için bir neden göremiyorum" (aynı mektup 13). Brutus'un sorunu lehine çözmesi için araya koyduğu Atticus'a da, bir süre sonra şöyle yazar: "Böyle bir şey yaparsam, övgüyle karşıladığın kitaplarımı nasıl okuyabilecek, hatta onlara nasıl el sürebileceksin?" (Mayıs başı, 50, Att.6,2,9).

Cicero, eyalet yönetimiyle ilgili görüşlerini yansıtmaya bakımından türünde önemli bir örnek oluşturan, kardeşi Asia *propraetor*'u Quintus'a yazdığı, on yıl kadar öncesine ait uzun bir mektubunda, yönetimde bulunan kişinin dürüstlük ve adalet kuralları yanında etik gerekleri de gözetmek durumunda olduğunu "*Senatus Populusque Romanus* (Roma senatosu ve halkı)'un emanet ettiği kişileri sevmek, elindeki tüm araçlarla onları korumak...mutlu kılmak;...kura²³ ile istenilen Afrika ister Gallialı ister barbar halkların yönetimi çıksın bunların hepsini huzur ve çıkarları için hizmet etmek ve varlıklarını savunmak" görevini üstlendiğini anlatır (Quint. 1,1,27)²⁴. Aynı mektupta yazarın, gösteriler için eyaletlerden para toplanmasıyla (krş. ileride, Att. 6,1,21) ilgili sıkıntısı dile getirilir: "Bize acı düşmanlıklara mal olmasına karşın *aedilis*'lerin koyduğu ağır ve haksız vergilerden Asya'yı kurtardığın için ne kadar büyük bir hizmette bulunduğunu belirtmek isterim. Açık konuşmak gerekirse her soylu senin 'gösteriler için para istenmeyecektir' şeklindeki buyruğunun onun cebinden 200 *sestertius*' alıp götürdüğünden yakınsa, bilmek isterim, artık âdet haline gelmiş uygulamayla, eğer Roma'da gösteri düzenleyen herkes için vergilendirilirse, eyaleti ödeyeceği paranın toplamı ne kadar olacaktır?" (*ibid.*, 26).

Çeşitli ruh hali ve çeşitli zamanlarda kaleme alınan mektup metinlerinde sık sık vurgulanan ve bu tür yüküm ve sorumlulukların dışında kalan eyalet yöneticilerinin, bu arada, yönetimi altındaki eyalet halkını, gösterilerde kullanma amacıyla ısmarlanan yırtıcı hayvan sağlamaya zorlamanın, etik-insancılık duygular açısından da Cicero tarafından kabul gördüğü söylenemez. Günümüzde ulaştığı kadarıyla mektuplarında, hayvanların gösterilerde kullanılmasına karşı çıkan görüşlere rastlanır. Gerçi Atticus'un kârlı bir yatırım aracı olarak

²²Cumhuriyet yönetiminin tanıdığı özgürlüklere son vererek tek adam yönetimini başlatma istediği için Cassius'la birlikte İ.O. 44 yılında Caesar'ı öldürecek olan Brutus'un yaradılışındaki dürüstlikle, Roma aristokrasisine özgü buyrukçu ve elkoyucu yönelimleri arasında kalan çelişkili kişiliği için krş. Bossier 1865 s. 103 vd.

²³Metinde *sors*; 'talih, alınyazısı, yazgı, kısmet' yanında 'kura' anlamını da taşır. Küçük bir tahta levha olan *sors*, yüksek görevlerin, bu arada eyalet yöneticilerinin görev yerlerine göbölüştürülmesinde, adı önceden belirlenmiş kişilerin kurayla seçilmesi amacıyla kullanılıyordu.

²⁴Mektupta beliren *humanitas* (insancılık) ve bilgelikle yönetilen devlet modeli özlemi üstün bkz. Özbayoğlu, 1989, *passim*.

gladiator alım-satımıyla meşgul olduğunu öğrendiğinde "Gerçekten, çok iyi bir gladiator grubu satın aldın, onların görkemli dövüşçüler olduğunu işitiyorum. Kiralasan, iki gösteriyle masrafını çıkarırdın" (Att. 4,4b,2) demiş; gösterilerin görsel açıdan, acıya dayanıksızlığa ya da ölüm korkusuna karşı en etkili deneyimler olduğunu, bu nedenle onları eğitici bulduğunu belirtmiştir (Tusc. 2,17,41) ama bir mektubunda (Att. 2,1,1) "M. Metellus'un gladiator dövüşü gösterilerinden memnunlukla vaz geçerek" Antium'a gitmeyi yeğlediğini söylemiş; dostu Marius'a yazdığı bir başka mektubunda da, zamanın ünlü oyun kurucusu S. Maecius Tarpa'nın sahnelediği gösterilerin etkisiyle "bütün bunlar eğitimsiz kaba halkta hayranlık uyandırabilir ama sana hiç zevk vermezdi...Ayrıca, beş gün boyunca günde iki kez kurulan av sahneleri vardı, görkemliydiler, kimse inkâr edemez ancak eğitim görmüş ince ruhlu birine, zayıf bir insanın çok güçlü bir yırtıcı hayvan tarafından parçalanışını ya da soylu bir hayvanın bir mızrakla öldürülüşünü seyretmek nasıl bir zevk verebilir?" (fam.7,1,3) demiştir²⁵.

Gösteriler, gerek düşünürlerin (sözgelişi Seneca) gerekse Kilise büyüklerinin karşı çıkmasıyla, gittikçe azalsa bile, imparatorluğun geç dönemine kadar seyirci bulmuştur. *Codex Theodosianus*'ta yer alan 325 yılına ait bir Constantinus kararnamesine göre bu tür oyunlar yasaklanmış ve gladiator'lar taş ocaklarına gönderilmiştir ama Honorius ve Theodosius'un 414 yılında yayınladıkları düzenlemede yer alan yırtıcı hayvan gösterilerine ilişkin hükümlere bakarak bu dönemde hâlâ izlendikleri anlaşılmaktadır²⁶. Cicero, çok daha önce, bu tür eğlencelere karşı çıkmakla, zaman sınırlarını aşan evrensel insancıl değerlere yakın olduğunu, bir kez daha kanıtlar.

Sonuçta, yönetimindeki bir eyalette -Cilicia'da- panterlerin devlet eliyle avlanamayacağı konusu, Cicero'nun Atticus'a Laodicea'dan yazdığı şu mektupla kesinlik kazanır: "Octavius'la ilgili olarak sana ikinci kez yazıyorum: Ona çok yerinde bir cevap verdin. Daha da emin olmak isterim. Nitekim, Caelius bana, azatlısını ve panterlerle kentler²⁷ hakkında özenle yazılmış bir mektubunu gönderdi. Ona, eyaletimin parasının borç ödemekten başka bir şey için harcanmadığını açıklığa kavuşturmazsam ve bu Roma'da duyulmazsa, ikinci

²⁵Plinius'a göre (nat. 8,20,21) Pompei tiyatrosunun tanrıça Venus Victrix'e adanması dolayısıyla yapılan bu gösterilerde beş yüz aslan, yirmi fil öldürülmüş; canını kurtarmak için seyircilere doğru koşan filler halkı kente kadar kovalamıştı (Tyrrell-Purser 1904-1933, II, s. 109).

²⁶De Bernardi Ferrero 1990, s. 155 vd. *Codex Theodosianus*'ta, "Kanlı gösteriler, kamu barışı ve iç huzur açısından hoşlanmadığımız şeylerdir; gladiator'ları tümüyle yasakladığımızdan...onlar cezalarını madenlerde hizmet ederek çekeceklerdir, kanlarını dökerek değil" (1 Kasım 325; 15,12,1) denilmekte, yasaya uymayanlara verilecek cezalar belirlenmektedir (17 Kasım 357, 15,12,2); yırtıcı hayvanlarla ilgili olarak da, "herkese aslanları öldürme izni veriyoruz...çünkü eyalet halkımızın güvenliği eğlencelerimizden önce gelir ve bunun, avlanıp satılmaları için değil, sadece öldürülmeleri için verildiği dikkate alınrsa, gösterilerimize engel oluşturduğu düşünülmemelidir" sözleri yer almaktadır (20 Mayıs 414; 15,11,1) ancak 27 Eylül 417 tarihli bir buyrukta (15,11,2) Fırat valisinin bir yakınmasına yer verilerek, yırtıcı hayvanların nakilleri sırasında, Hieropolis kentinde üç ya da dört ay kaldıkları anlatılmakta, bu sürenin yedi günü geçemeyeceği belirtilmektedir.

²⁷Metinde *a civitatibus*; Cilicia'da bir çok kentten gönderilen ve bu kentlerin gösteriler için katkıda bulduklarını belirten mektupların söz konusu olduğu ima edilir (Tyrrell-Purser 1904-1933, III, s. 200).

konuya ²⁸ katlanmanın can sıkıcı olacağı cevabını verdim. Ne para (verilmesine) izin vermenin ne de onun (=Caelius'un) para almasının uygun düşeceğini bildirdim. Caelius'u severim, bundan dolayı, başkalarını suçlarken²⁹ daha dikkatli bir yaşam sürdürmesi gerektiği konusunda onu uyardım. İkinci konuyla ilgili olarak, benim yönetimimde Cibyalıların devlet eliyle ava çıkmaları halinde saygınlığıma gölge düşeceğini bildirdim" (20 Şubat 50, Att. 6,1,21).

KAYNAKÇA

Boissier 186	G. Boissier, <i>Cicero et ses amis</i> , Paris, 1865.
De Bernardi Ferrero 1990	D. De Bernardi Ferrero, <i>Batı Anadolu'nun Eskiçağ Tiyatroları</i> , İtalyan Kültür Merkezi, Ankara, 1990 (İtal. çev. E. Özbayoğlu: D. De Bernardi Ferrero, <i>Teatri Classici in Asia Minore</i> , IV, Roma, 1974).
Özbayoğlu 1989	E. Özbayoğlu, "Humanitas", <i>Alkım Konferansları I</i> , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1989.
Tyrrell-Purser 1904-1933	R.Y. Tyrrell-L.C. Purser, <i>The Correspondence of M. Tullius Cicero</i> , I-VI, Dublin - London, 1904-1933.

HUKUK VE KAMU GÖREVLERİNE İLİŞKİN KAYNAKLAR

- V. Arangio-Ruiz, *Storia del Diritto Romano*, Napoli, 1968.
 Z. Umur, *Roma Hukuku Lüğatı*, İstanbul Üniversitesi Yay. no. 3170, İstanbul, 1983.

²⁸Metinde *alterum*; Cicero'nun yönetimindeki eyalette herhangi bir usulsüzlüğün yer alamayacağı düşüncesine işaret eder. Biraz aşağıda geçen ikinci *alterum* ile de, birinci konu, yani Cibyalıların devlet eliyle panter avına çıkamayacakları anlatılır.
²⁹Eyaletlerdeki kötüye kullanımlar üstüne bizzat Caelius'un gösterdiği titizlik (krş. Cic. *Brutus*, 273), Cicero tarafından örnek olarak yine Caelius'a hatırlatılır (Tyrrell-Purser 1904-1933, III, s. 201).